

1. Установи для нормальних дітей: дитячі будинки, інтернати, денні дитячі будинки, трудові школи, дитячі садки, дитячі клуби, бібліотеки, установи весняно-літнього триместру.

2. Установи для неповнолітніх правопорушників і безпритульних: основний і допоміжний будинки для правопорушників, трудова колонія для правопорушників, трудовий будинок для дівчаток, відкритий дитячий будинок для безпритульних дітей.

3. Дитячі установи для дефективного дитинства: основний і допоміжний будинки для дефективних дітей.

4. Установи для глухонімих: основний і допоміжний будинки для глухонімих.

5. Основний будинок для сліпих.

6. Установи з вивчення і розподілу дітей (прийомники, колектори).

Основними типами установ соціального виховання визначалися два: а) будинки інтернати, де неповнолітні проводять весь час, залишаючись у них до 15-ти років; б) установи, в яких неповнолітні проводять лише частину свого часу – від декількох годин (школа, дитячий садок тощо) до повного дня (денний дитячий будинок).

Понад три десятиліття «Кодекс законів про народну освіту УСРР» був основним державним документом у галузі освіти.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ЗЕМСЬКИХ ШКОЛАХ (кінець XIX – початок XX століття)

Н. Б. Антонець, канд. пед. наук

Згідно з Положенням про губернські та повітові земські установи (1861) на Півдні та Лівобережжі українських земель, що входили до складу Російської імперії, протягом 1865–1866 рр. виникло 6 губернських (Катеринославське, Полтавське, Таврійське, Харківське, Херсонське, Чернігівське) та понад 60 повітових земств. Оскільки на Правобережжі – Волинська, Київська, Подільська губернії – більшість поміщиків була польського походження і частина з них брала участь у польському повстанні 1863 р., тут земську реформу було здійснено лише в 1911 р.

Наслідком царської політики станової диференціації у галузі освіти стало рішення уряду ввести до переліку можливих видів діяльності земських установ їх фінансову участь у створенні та забезпеченні функціонування народних початкових училищ, тобто тих закладів освіти, що призначалися

для малозабезпечених верств населення. Розуміючи, що поширення освіти серед селян сприятиме їх більш свідомій господарській діяльності, а у результаті загальному поліпшенню добробуту населення та економічному піднесенню повітів, демократично налаштовані земські діячі створювали нові або брали на своє утримання вже існуючі сільські школи, облаштовували шкільні приміщення, опікувалися оплатою праці вчителів, забезпеченням учнів підручниками і шкільним приладдям тощо. Навчальні заклади, які фінансово знаходилися на утриманні земств, серед народу отримали назву земських.

Визначаючи для народних початкових училищ обов'язкові навчальні предмети (Закон Божий, читання за книгами громадянського та церковного друку, письмо, перші чотири дії арифметики та церковні співи там, де їх викладання було можливим), законодавці не визначили їх зміст, тобто для цього типу навчальних закладів не існувало обов'язкових програм, а також не обумовлювалася тривалість навчання. Отже, земські школи залежали від фінансової спроможності фундаторів і в межах визначених навчальних предметів могли суттєво відрізнятися як за обсягом, так і за тривалістю курсу навчання.

Водночас Міністерство народної освіти досить наполегливо пропонувало земським школам вводити певні додаткові (необов'язкові) навчальні предмети, а саме – ремесла, ручну працю, військову гімнастику, садівництво, городництво. Проте земські діячі неоднозначно ставилися до таких рекомендацій. Частина з них, намагаючись виконати міністерські розпорядження, вибірково вводили до курсу навчання додаткові предмети. Водночас інші земські діячі виступали проти таких додаткових занять, вважаючи, що вони відволікають і вчителів, і учнів від загальноосвітніх предметів і в такий спосіб знижують навчально-виховний потенціал початкової школи.

ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНІ ШКОЛИ В СИСТЕМІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ (кінець XIX століття – 1917 рік)

Л. С. Бондар, канд. пед. наук

Уході дослідження встановлено, що з 1884 р. початкова школа отримала назву церковнопарафіяльної і була проголошена основним типом народної початкової школи. Функціонували церковні школи таких типів: школи грамоти, однокласні (2–3 роки навчання) і двокласні (4–5 років). Релігійне виховання, вивчення Закону Божого, розучування молитов тощо були обов'язковими